

УДК 027.4:027.021(477.74)

І. М. Усатенко,

бібліограф Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна

тел. (0482) 34 80 11

КНИГИ З УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА В КНИГОСХОВИЩІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

У статті розглядається маловідома сторінка історії Української державної бібліотеки ім. Т. Шевченка в Одесі. Досліджено штампи, бібліотечні та власницькі записи на книгах з УДБ, виявлених у фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова, а також літературу, пов'язану із зазначеним питанням, що зробило можливим встановлення особистостей колишніх власників книг та просвітницьких організацій, бібліотеки яких стали основним джерелом формування фондів УДБ в 20-х роках ХХ ст.

Ключові слова: Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка, Б. Комаров, Б. Волянський, П. О. Самулевич, М. Ф. Комаров, О. Гончар, Б. Буряченко, «Просвіта», «Одеський український клуб», музично-драматичне товариство «Українська хата».

Початок ХХ ст. відзначився сприятливими умовами для розвитку української культури, зокрема для української літератури. Незважаючи на всі перешкоди, в цілому видання українських книг у Російській імперії в зазначений період зростало. Так, за даними, які наводяться в літературі, з 1798 по 1916 рр., тобто протягом 118 років, на території України було випущено усього 2804 книги українською мовою. З них за 56 років – з 1848 по 1904 рр. – в Російській імперії видано 1233 українські книги, а тільки за період з 1905 по 1916 рр. їх з'явилося 1920 одиниці. Проте, порівняно з потребами читачів, їх кількість була замала, тим більше, що наклади українських книг залишалися невеликими. Так, у 1913 р. книги українською мовою становили за накладом лише 0,6 % книжкової продукції Російської імперії [35]. Тому цілком закономірним явищем у культурному житті того часу стала поява бібліотек української книги, у тому числі – Української державної бібліотеки в Одесі (далі – УДБ).

Під час виявлення книг, які входили до фонду Кабінета українознавства, створеного в Центральній науковій бібліотеці м. Одеси за ініціативою Ф. Є. Петруня на початку 1920-х рр., в результаті фронтального перегляду низки відділів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова було знайдено 390 примірників книг зі штампом УДБ. Це дозволило звернутися до малодосліджених аспектів теми, пов'язаних, зокрема, з обставинами і наслідками розформування фонду УДБ. На виявлених в університетській бібліотеці примірниках знаходиться багато штампів, власницьких і бібліотечних записів, що дають можливість не тільки встановити імена колишніх власників книг, але й визначити джерела формування фондів української книги у 20-х рр. ХХ ст. Однак, у даній статті розглянуті перші результати роботи із вказаним масивом літератури у відділі рідкісних книг і рукописів.

Відзначимо, що діяльність цієї культурної установи вже розглядалася в літературі. Так, у науковий обіг давно введені статті присвячені УДБ ім. Т. Шевченка Богдана Комарова [16-19] – сина видатного українського народознавця, історика, бібліографа, мовознавця, критика [5, с. 469] Михайла Федоровича Комарова (1844-1913).

Питання про відкриття бібліотеки української книги в Одесі постало ще до Першої світової війни, але дозвіл на заснування Української державної бібліотеки в місті було отримано згідно з постановою Одеського Губернського відділу політичної освіти лише 1-го липня 1920 р. (іл. 1). Жодного офіційного статуту бібліотеки не існувало, але було прийнято рішення, що вона збиратиме книжки, видані українською мовою незалежно від змісту, а також книги на іноземних мовах, тематика яких з того чи іншого боку торкається території України. 10 жовтня 1920 р. УДБ в Одесі було відчинено для читачів [18, с. 76-77]. Згідно з правилами бібліотеки книжки додому не видавались. Про наявність такого положення свідчать штампи та написи (іл. 2) на книгах. Це стало причиною того, що кількість відвідувачів читальні бібліотеки в 1920–1922 рр. була дуже незначна: в середньому УДБ щоденно відвідувало не більше 10 осіб [18, с. 78].

Наведемо ще декілька фактів з історії Української державної бібліотеки. У 1921 р. Губполітосвіта дає дозвіл на організацію при УДБ двох філій з правом видачі книжок додому. Перша філія – Молдованська – існувала вже до того часу самостійно під назвою «І-ша Українська Народня бібліотека ім. Т. Шевченка», друга філія – Пересипська – була організована, але так і не була відкрита [18, с. 78-80]. У зв'язку з низкою причин співробітники УДБ та Молдованської філії прийняли рішення про об'єднання двох бібліотек, і у вересні 1922 р. утворили Українську державну бібліотеку ім. Т. Шевченка (іл. 3). УДБ почала функціонувати з сімома співробітниками в помешканні колишньої філії, в будинку 8 по вулиці Перекопської перемоги (нині вулиця Градоначальницька). У травні 1921 р. завідуючим бібліотекою призначено Богдана Михайловича Комарова¹ [18, с. 78-80].

27 жовтня 1925 р. УДБ перейшла до нового приміщення, що дало можливість краще організувати роботу. Якщо раніше в приміщенні бібліотеки знаходились кімната для видачі книжок, читальня, основна книгозбірня, дублетна книгозбірня, лабораторія, кабінет завідуючого, помешкання служниці [18, с. 78-80], то завдяки новому приміщенню стало можливим організувати: 1) кімнату видачі книжок (у якій знаходився каталог дублетного відділу, вивішувалися списки рекомендованих та нових книжок, виставлялися вітрини з новими книгами, також розміщувалося й «Довідне бюро»); 2) читальню; 3) основне книгосховище; 4) дублетне книгосховище; 5) лабораторію і кабінет завідуючого (тут же знаходились каталоги основного відділу, каталог «Шевченкіяна» і журнальних статей); 6) наукову кімнату (що призначалась для професорів і тих громадян, що систематично займаються в бібліотеці, тут виставлялись всі нові книжки, що надходили до основного відділу); 7) велику концертну залу (розрахована на 300 чоловік); 8) кімнату виставок.

У 1926 р. була проведена виставка з історії УДБ ім. Т. Шевченка, експонати якої відображали розвиток бібліотеки впродовж п'яти років; були виставлені найцікавіші книжки [16, с. 81]. Упродовж 1928–1929 рр. було проведено ще 14 виставок, серед яких особливої уваги заслуговують: 1) виставка української книги (разом з Центральною науковою бібліотекою в приміщенні цієї бібліотеки), 2) виставка, присвячена 10-річчю з дня смерті І. Франка (понад 400 експонатів), 3) виставка, присвячена 15-річчю з дня смерті М. Коцюбинського (понад 300 експонатів, в тому числі, крім книжок, листи М. Коцюбинського до В. Боровика

та М. Комарова, численні фотографії М. Коцюбинського, також речі, що належали йому). У приміщенні УДБ відбувалися засідання Українського бібліографічного товариства, більшість доповідей якого готувались на матеріалах з книжкового фонду бібліотеки [19, с. 120].

До 1928 р. на полицях бібліотеки знаходилося приблизно 29 000 бібліотечних одиниць [19, с. 120]. Досить цінним був газетний фонд бібліотеки, в якому були представлені газети революційних часів, а також чимала збірка відозв, афіш, прокламацій та інших дрібнодруків. У другій половині 20-х років особлива увага співробітників бібліотеки була спрямована на опрацювання різних спеціальних каталогів. Крім абеткового й систематичного, в бібліотеці було зведено каталог Жовтневої революції (історія революції та радянського будівництва), предметний каталог журнальних статей, каталог «Sewcenkiana», «Frankiana», а також літературознавства й бібліографічний [19, с. 120].

Через декілька років свого існування бібліотека наштовхнулася на цілий ряд труднощів: відсутність обов'язкового примірника, замало коштів з місцевого бюджету на купівлю нових книжок, неможливість задовольнити потребу в наявності двох і більше примірників [18, с. 98]. З огляду на ряд причин, вже 1923 р. постало питання про злиття фондів УДБ з Одеською публічною бібліотекою [18, с. 80]. Так згідно постанови РНК УСРР 1 серпня 1930 р., відбулося об'єднання трьох наукових бібліотек універсального характеру, а саме: Державної публічної, Центральної наукової та Української державної в Одесю державну бібліотеку. При об'єднанні УДБ увійшла до складу нової бібліотеки з 31 980 книгами [33, с. 94-95]. Утворена бібліотека проіснувала до 1934 р. В 1933 р. згідно постанови Раднаркому РРФСР та України було відкрито Одеський державний університет і наступного року бібліотека університету, яка в зазначені роки входила до складу Одеської державної бібліотеки, перейшла у відомство університету [28, с. 24]. Ми можемо припустити, що саме під час відокремлення університетської бібліотеки від Одеської державної бібліотеки частина книг з фондів УДБ, що знаходилась в об'єднаній бібліотеці, потрапила до фондів університетської бібліотеки.

Частково дослідивши книгосховище бібліотеки університету ми можемо скласти картину відомостей про джерела надходження книг, що знаходилися у фондах УДБ ім. Т. Шевченка. З власницьких записів або записів, які ставили на останніх сторінках чи палітурці книг працівники бібліотеки, дізнаємося про колишніх власників книг з УДБ. Більша частина знайдених книг потрапляла від Державного видавництва України (іл. 4) та Книгоспілки (іл. 5), а також від приватних власників. Нажаль, встановити відомості про життя та діяльність О. Гончара (іл. 6), Б. Волянського (іл. 7, 8), В. Буряченка (іл. 9) не вдалося (*Додаток 1, 5, 7, 8, 11, 14, 17, 18*). Лише про останнього відомо, що він був членом товариства «Українська хата»; завдяки йому та І. Гаврилюку виходив журнал «Основа» [11, с. 234]. Після 1906 р. В. Буряченко передав свої книги до бібліотеки «Просвіти» [17, с. 75].

У 1926 р. до УДБ потрапили книги від П. О. Самулевича (іл. 10) (*Додаток 2, 3*) – ректора Інституту народної освіти з 15 квітня 1923 до 1 вересня 1925 рр. [25, с. 110]. Під час його керівництва функціонували предметові комісії – суспільних наук, біологічна, математична, педагогічна, котрі займалися складанням навчальних планів і програм, проблемами методики й педагогічної практики. Значно покращилась робота музеїв, лабораторій, кабінетів [30, с. 54-55]. Діяли, керовані П. О. Самулевичем, гуртки вивчення революційного і професійного руху [12, с. 96].

Однак 29 квітня 1937 р. відбулося звільнення викладачів діалектичного матеріалізму, до яких потрапив П. О. Самулевич [32].

Серед дарованих книг знаходилась книга, власник якої позначений як «Цитович» (іл. 11) (*Додаток 10*). Ми можемо припустити, що книга надійшла саме від Миколи Цитовича, тому що окрім запису на титульній сторінці, в літературі існують відомості про передачу книг від Миколи Цитовича до Одеського українського клубу [17, с. 75]. Підтвердженням цього є також штамп Клубу на книзі (іл. 12). Про Миколу Цитовича відомо, що в 1869 р. він закінчив юридичний факультет Імператорського Новоросійського університету, працював мировим суддею в Одесі. Йому належить праця «Кустарна промисловість в Росії», видана в 1884 р. в Києві [7, с. 208].

На особливу увагу заслуговують книги з бібліотеки Михайла Федоровича Комарова. Він був автором багатьох бібліографічних статей загального змісту і про окремих українських письменників [37, с. 169]. У 1893–1898 рр. М. Ф. Комаровим закінчено укладання «Російсько-українського словаря М. Уманця і А. Спілки» виданого за кордоном, написана низка історичних праць: у 1888–1889 рр. вийшли друком три томи перекладу монографії М. І. Костомарова «Богдан Хмельницький», у 1901 р. видані «Оповідання про Богдана Хмельницького. Якъ визволивъ вінъ Украину от неволи польскои», «Антін Головатий, запорозький депутат і кобзарь» та інші праці історичного та бібліографічного змісту [36, с. 41, 42, 44]. Окрім видавничої та дослідницької роботи Михайло Федорович відзначився як активний громадський діяч. Він був одним з ініціаторів створення товариств одеської «Просвіти», «Українського клубу», музично-драматичного товариства «Українська хата», на засіданнях котрих він не одноразово виступав з доповідями та лекціями.

М. Ф. Комаров залишив нам у спадок надзвичайно цінний власний архів та не менш цінну бібліотеку. Сьогодні архів та книги з бібліотеки М. Ф. Комарова зберігаються у фондах Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького [3, с. 158-159]. На сьогоднішній день у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова виявлено чотири книги зі штампом бібліотеки М. Ф. Комарова, що знаходились в УДБ (іл. 13) (*Додаток 6, 12, 13, 15*).

Найповніше в літературі про бібліотеку М. Ф. Комарова написав його син Б. М. Комаров, який згадував: «Збирав батько не лише українські книжки. В його бібліотеці займали почесне місце й твори чужоземних письменників, а найбільше російських» [39, с. 139]. «Після смерті М. Комарова в серпні 1913 р. залишився його тестамент, згідно з яким весь відділ «Ucrainica» його бібліотеки мав перейти до «Одеського українського клубу», а якщо «Український клуб» під час затвердження тестаменту було-б зачинено, то до музично-драматичного товариства «Українська хата» в Одесі; коли-ж і «Українська хата» буде зачинена, – до «Бібліографічного товариства» при Одеському університеті» [18, с. 75-76]. **До моменту затвердження** заповіту М. Комарова «Одеський український клуб» було зачинено, і, таким чином, бібліотека М. Комарова перейшла у власність «Української хати». Але у зв'язку з багатьма причинами бібліотека М. Комарова продовжувала лежати без загального вжитку, переховуючись в родині покійного до 1920 р., коли була відкрита Українська державна бібліотека м. Одеси [18, с. 75-76]. Приблизно три тисячі книг, більша частина яких була видана на території України в ХІХ – на початку ХХ ст., перейшли у власність УДБ та гідно прислужилися серії книго- й літературознавчих досліджень [10, с. 15]. У 1923 р. до Одеської громадської бібліотеки були передані

книги Комарова разом з надзвичайно цінною картотекою праць Михайла Федоровича «Національна українська бібліографія» [4, с. 53].

До УДБ ім. Т. Шевченка потрапили книги з різних громадських організацій, що існували у 20-х роках ХХ ст. в Одесі. У фондах університетської бібліотеки виявлено чотири книги з бібліотек «Просвіти», «Одеського українського клубу», музично-драматичного товариства «Українська хата» (Додаток 4, 9, 10, 16). Зазначені товариства намагались сприяти розвитку української культури і підвищенню національної свідомості шляхом освіти рідною мовою, створенням національних шкіл, бібліотек, лекцій, організацією вистав, книготоргівлі. Зупинимося докладніше на діяльності окремих з них.

Товариство «Просвіта» в Одесі зареєстровано в 1905 р. зі статутом на зразок Галицької «Просвіти» (іл. 14) [36, с. 47]. На 1905 р. у складі товариства знаходились 158 осіб [38, с. 90]. Михайло Федорович Комаров був не тільки ініціатором утворення товариства [5, с. 469], а й активним діячем: клопотався про легальну реєстрацію товариства, проводив активну громадську діяльність. У 1905 р. на засіданні ним була зачитана доповідь про Устима Кармалюка. Бібліотеку «Просвіти» було утворено на базі книгозбірень М. Ф. Комарова і Л. А. Смоленського [36, с. 47-49]. Завдяки діяльності товариства в Одесі почала виходити перша в історії міста офіційно дозволена українська політична, економічна, наукова та літературна газета «Народна справа», видавалися книги українською мовою історичного змісту. Товариство проводило тематичні вечори, присвячені історичним та культурним діячам України, на яких зачитували та обговорювали доповіді, тут діяла дитяча українська драматична студія, хор, організували сімейні вечори. «Просвіта» встановила зв'язки з різними українськими гуртками та організаціями не тільки в російській Україні, а й у Галичині. Мала свій музей, який очолював М. Є. Слабченко, тоді ще студент Новоросійського університету, а в майбутньому відомий історик [38, с. 90-94]. При товаристві було організовано бібліотеку та читальню, в якій нараховувалось біля 2 тис. томів. Читальню дозволялося відвідувати всім бажаючим безкоштовно. У ній можна було зустріти майже всі періодичні видання того часу [11, с. 234]. Бібліотекою завідував відомий вчений О. Ніковський, а з 1 листопада 1906 р. на цю посаду було призначено Анастасію Луценко, дочку І. Луценка. Іван Митрофанович Луценко (1863-1919) – лікар, громадський, політичний і військовий діяч України. Після захисту в петербурзькій Військово-медичній академії докторської дисертації, яка у 1893 р. і вийшла окремою книжкою, перебрався до Одеси, де прийняв активну участь у роботі одеської «Просвіти», «Українського клубу». У 1905 р. його обрали головою «Просвіти» [31]. Саме з його ініціативи в Одесі вперше піднято жовто-блакитний стяг як символ української державності. У розпал боротьби за українську державність І. Луценко виступав у трьох іпостасях: військового фахівця, що формував частини на захист перших національно-визвольних здобутків, медика, який опікувався здоров'ям людей, і публіциста, котрий писав на громадсько-політичні та санітарно-гігієнічні теми. З одеської газети «Боротьба» відомо, що влітку 1918 р. Іван Митрофанович брав участь в організації першої в Одесі української національної книгозбірні, до якої віддав частину власної бібліотеки [26]. Починаючи з 1906 р. постала загроза існуванню товариства. Жандармські чини були переконані, що товариство брало участь у роботі партії есерів. Ними було проведено обшук приміщення «Просвіти», осель працівників: І. Луценка, С. Шелухина. Але завдяки зусиллям М. Комарова, С. Шелухина та Клименка «Просвіта» продовжила свою діяльність. Поступово

накладались все нові й нові заборони, що привело до закриття товариства 28 листопада 1909 р. [38, с. 94-96].

Розвиток українського життя Одеси на початку ХХ ст. не завершився із закриттям «Просвіти». Українська інтелігенція міста спромоглася заснувати 10 лютого 1910 р. «Одеський український клуб» на зразок «Англійського клубу» (іл. 12) [27, с. 96]. На перші збори, що відбулись 11 квітня 1910 р., прибуло 58 осіб. Була обрана Рада Старійшин, 16 квітня 1910 р. головою Ради обрано І. М. Луценка, який займав цю посаду до 1912 р., потім головою нової Ради був обраний О. Г. Панченко. Зазначене товариство розгорнуло активну культурну діяльність. При товаристві були організовані хор, драматичний гурток, а також чотири секції: хорового співу, драматична, лекційна і дитячих вечорів. Протягом існування Клубу проводились концертні вечори, спектаклі, маскаради, читались доповіді, лекції і реферати. Нажаль, скрутне фінансове становище змусило членів Клубу здавати в оренду приміщення любителям різних азартних ігор. У зв'язку з порушеннями статуту, а також через проведення заборонених ігор Клуб було закрито [38, с. 99-101].

У 1911 р. в Одесі була створена ще одна українська організація – «Українська хата» (іл. 15), статут якого затвердили 4 квітня 1911 р. Засновниками товариства виступили О. Бродницька (Німченко), В. Форменко та М. Пілецька-Урбанович [27, с. 96]. За час свого існування було поставлено цілий ряд спектаклів, організовано виступи хору, систематичного проведення набула організація шевченківських вечорів. «Українська хата» мала свою бібліотеку, організувала гурток бандуристів, випускала свої газети «Рада» та «Діло» [38, с. 101-102]. Товариство «Українська хата» діяло в Одесі до 1917 р.

Отже, проаналізувавши маргіналії, власницькі та бібліотечні записи й штампи, що знаходяться на примірниках книг з фондів колишньої УДБ, нам вдалося визначити їх попередніх власників, серед яких М. Ф. Комаров, Б. Волянський, О. Гончар, В. Буряченко, О. П. Самулевич, а також ряд просвітницьких організацій Одеси: «Просвіта», «Одеський український клуб», музично-драматичне товариство «Українська хата». Якщо діяльність М. Ф. Комарова [2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 13, 13, 20-24, 36, 39-42] та товариств у наукових публікаціях розкрита досить повно [11, 12, 18, 26-28, 31, 37, 38], то стосовно діяльності **В. Буряченка, П. О. Самулевича, М. Цитовича** в літературі є лише поодинокі згадки [7, 11, 18, 25, 32], а особи Б. Волянського та О. Гончара ще належить з'ясувати. З виявлених у книгоховищі Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова книг з фондів Української державної бібліотеки (390 примірників), ми ще не можемо скласти повної картини стосовно тематики та джерел надходження книг до УДБ, але робота в цьому напрямку буде вестися й надалі.

Примітки

¹ Комаров Богдан Михайлович (1882-1975) навчався в Новоросійському університеті на фізико-математичному факультеті [1, арк. 39]², а після виключення з нього за участь в студентських рухах, продовжив навчання в університетах Відня та Кракова [8, арк. 84]. Богдан Комаров працював в Українській державній бібліотеці ім. Т. Шевченка тривалий час. У зв'язку із звинуваченням у належності до Спілки визволення України в 1931 р. його було репресовано [40] і заслано до Курська без права повернення. Згодом Богдан Михайлович перебрався у Середню Азію, подалі від «центру», де проживав до 1975 р. [24].

² Висловлюю вдячність Самодуровій Вірі Володимирівні, що надала до мого розпорядження зібрані нею матеріали про діяльність Б. М. Комарова.

Список використаної літератури

1. Державний архів Одеської області, ф. 1593, оп. 1, спр. 1, арк. 39.
2. Арутюнова С. «Комаріана» Михайла Ясинського [Текст] / С. Арутюнова // Вісн. книжк. палати. – 1999. – № 8. – С. 27-28.
3. Бельницька О. М. Про окремі іменні архівні та книжкові колекції у фондах Одеської Державної Наукової бібліотеки імені М. Горького [Текст] / О. М. Бельницька, Е. І. Василевська // Скарбниця культури : зб. ст. ОДНБ ім. М. Горького. – Одеса, 2004. – Вип. 3. – С. 158-159.
4. Бібліотечна справа [Текст] // Бібліол. вісті. – 1923. – Ч. 3. – С. 53.
5. Богуславський О. В. Комаров Михайло Федорович [Текст] / О. В. Богуславський // Енциклопедія історії України. – К., 2007. – Т. 4 : Ка-Ком. – С. 469.
6. Гуменюк М. П. Українські бібліографи XIX – поч. XX ст. : нариси про життя та діяльність [Текст] / М. П. Гуменюк. – Харків, 1969. – 180 с.
7. Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета, 1865–1920 : материалы к истории Одесского национального университета им. И. И. Мечникова [Текст] / сост. : Е. В. Бережок, Е. В. Полевщикова, Е. В. Савельева, В. В. Самодурова ; науч. ред. В. А. Смынгына ; библиогр. ред. М. А. Подрезова ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова, Науч. б-ка. – Одесса, 2005. – 422 с.
8. Зленко Г. Был и такой словарь [Текст] / Г. Зленко // Вечерняя Одесса. – 1994. – 2 июля. – НБ ОНУ ОРКиР. Архив В. С. Фельдмана и О. Ю. Ноткиной, карт. 19, ед. хр. 67, л. 84.
9. Зленко Г. Все залишається людям : про спадщину М. Ф. Комарова [Текст] / Г. Зленко // Чорноморська комуна. – 1989. – 2 серп. – НБ ОНУ ОРКиР. Архив В. С. Фельдмана и О. Ю. Ноткиной, карт. 19, ед. хр. 67, л. 84.
10. Зленко Г. Залишив нам у спадок [Текст] / Г. Зленко // Слово і час. – 1994. – № 1. – С. 12-15.
11. Історія Одеси [Текст] / В. П. Ващенко, О. В. Гонтар, І. С. Гребцова [та ін.] ; гол. ред. В. Н. Станко. – Одеса, 2002. – 558 с.
12. Історія Одеського університету за 100 років [Текст] / Н. І. Букатевич, Г. А. Вязовський, І. М. Дузь [та ін.] ; відп. ред. О. Ю. Юрженко. – К., 1968. – 422 с.
13. Історія української літературної критики : дожовтневий період [Текст] / Акад. наук Укр. РСР ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1988. – 451 с.
14. Книги з автографами у фондах Наукової бібліотеки імені М. Горького : зб. М. Ф. Комарова [Текст] : каталог / упоряд. : Л. В. Арюпіна, Г. Д. Зленко ; відп. ред. Г. Д. Зленко ; Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького. – Одеса, 1996. – 43 с.
15. Ковальчук Л. Михаил Федорович Комаров [Текст] / Л. Ковальчук // Изв. Одес. библиогр. о-ва при Новорос. ун-те. – 1913. – Вып. 7. – С. 323-336.
16. Комаров Б. [27-го жовтня б. р., Українська державна бібліотека в Одесі перейшла до нового приміщення] [Текст] / Б. Комаров // Бібліол. вісті. – 1926. – Ч. 1. – С. 81.
17. Комаров Б. На ширший шлях : до об'єднання УДБ з ОДБ [Текст] / Б. Комаров // Зап. укр. бібліогр. т-ва в Одесі. – 1930. – № 4. – С. 97-99.
18. Комаров Б. Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі : інформаційна стаття [Текст] / Б. Комаров // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1-2. – С. 75-81.
19. Комаров Б. Українська Державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі (УДБ) за останні 4 роки (1925-1928) [Текст] / Б. Комаров // Журн. бібліотекознавства та бібліографії. – 1929. – Вип. 3. – С. 119-120.
20. Копержинській К. М. Ф. Комаров у суперечках з цензурою наприкінці 80-х і на поч. 90-х років [Текст] / К. Копержинській // Україна : наук. журнал українознавства. – К., 1929. – Кн. 38 (груд.). – С. 50-63. – (Всеукр. Акад. наук. Іст. секція).
21. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії : дожовтневий період [Текст] : нариси / РРВ Книжк. палати УРСР. – [Харків], 1971. – 373 с.
22. Королевич Н. Ф. Українські бібліографи XX століття [Текст] : навч. посіб. для ін-тів культури України / Н. Ф. Королевич. – К., 1998. – 327 с.
23. Кримський А. Ю. Твори : в 5 т. Т. 2 : Художня проза : літературознавство і критика [Текст] / А. Ю. Кримський ; [ред. О. Є. Засенко]. – К., 1972. – 717 с.
24. Кудлач В. Дороги ведуть із забуття [Електронний ресурс] / В. Кудлач // День. – 2010. – № 206 (11 листоп.). – Доступно з : <http://www.day.kiev.ua/316082>

25. *Левченко В. В.* Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.) : позитивний досвід невдалого експерименту [Текст] / В. В. Левченко ; відп. ред. В. М. Хмарський ; ред. Т. М. Попова. – Одеса, 2010. – 427 с.
26. Луценко Іван Митрофанович [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
27. *Мисечко А.* Товариство «Українська хата» в Одесі [Текст] / А. Мисечко // Зап. іст. фак-ту. – Одеса, 1998. – Вип. 7. – С. 95-100.
28. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова : історичний нарис : до 185-річчя заснування [Текст] / А. В. Зайченко, О. В. Полевщикова [та ін.] ; відп. ред. В. А. Смиртина. – Одеса, 2002. – 248 с.
29. *Объяснительная записка к отчету о переинвентаризации фондов научной библиотеки Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова [1948-1949 гг.]* [Текст] // Отчет о работе Научной библиотеки Одесского госуниверситета им. И. И. Мечникова за 1940, 1945, 1946, 1950 гг. – Одесса, [1950]. – Л. 1-7.
30. Одеський університет, 1865-1900 [Текст] / [Л. И. Ануфриев, С. И. Аппатов, Ю. А. Амброз [и др.] ; отв. ред. И. П. Зелинский]. – [К.], [1991]. – 159 с.
31. Одеській «Просвіті» – 105 років [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://www.odnb.odessa.ua/view_post.php?id=126
32. *Петровський Е.* Кадрова ситуація на історичному факультеті Одеського Державного університету в 1903 роках [Електронний ресурс] / Е. Петровський. – Доступно з : www.history.org.ua/JournALL/prgo/13/13.pdf
33. *Петрунь Ф.* Одеська державна бібліотека [Текст] / Ф. Петрунь // Зап. укр. бібліогр. т-ва в Одесі. – 1930. – № 4. – С. 94-97.
34. *Подкупко Т.* Музей книги ОДНБ ім. М. Горького в сучасному інформаційному і культурному світі [Текст] / Т. Подкупко // Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі : матеріали конф., присвяч. 85-річчю Музею книги Одес. держ. наук. б-ки ім. М. Горького (Одеса, 25-27 верес. 2007 р.). – Одеса, 2008. – С. 34-42.
35. *Рибалка І. К.* Історія України [Електронний ресурс] / І. К. Рибалка. – 1995. – Ч. 2. – Доступно з : <http://readbookz.com/book/201/7695.html>
36. *Рябінін-Скляревський О. М. Ф.* Комаров як культурний одеський діяч 1888–1913 рр. [Текст] / О. Рябінін-Скляревський // Україна : наук. журнал українознавства. – К., 1929. – Кн. 38 (груд.). – С. 40-49. – (Всеукр. Акад. наук. Іст. секція).
37. *Самойлов Ф.* Історія Одещини й Одеси (II пол. XIX ст. – 1914 р.) [Текст] : навч. посіб. / Ф. Самойлов. – Одеса, 2006. – 263 с.
38. *Самойлов Ф. О.* Одеса на зламі століть (кінець XIX – початок XX ст.) : історико-краєзнавчий нарис [Текст] / Ф. О. Самойлов, М. О. Скрипник, О. Т. Ярещенко. – Одеса, 1998. – 229 с.
39. Спогади про Лесю Українку [Текст] / [упоряд., вступ. ст. та ком. А. І. Костенка]. – Вид. 2-е., доп. – К., 1971. – 482 с.
40. Українська педагогіка в персоналіях – XIX століття [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К., 2005. – Кн. 1. – Доступно з : <http://www.spadshina.com/ua/narodoznavstvo/great-people/Mikhail%20Komarov>
41. *Ясинський М.* До характеристики М. Ф. Комарова як бібліографа [Текст] / М. Ясинський // Україна : наук. журн. українознавства. – К., 1929. – Кн. 38 (груд.). – С. 65-72. – (Всеукр. Акад. наук. Іст. секція).
42. *Ясинський М. І.* Михайло Комаров : з минулого української бібліографії [Текст] / М. І. Ясинський // Рад. літературознавство. – 1965. – № 11. – С. 24-28.

Надійшла 10.11.2011

Додаток

1. Гребінка Є. Приказки / Є. Гребінка. – Вид. 2-е. – [Черкаси] : Сіяч, [1917]. – 30, [2] с.

На титульній сторінці власницький запис «Богдан В 1912 [р.] м. Херсо[н] жовте[нь]». На нижній кришці палітурки запис «взял 9/1 30 р.».

2. Грушевський М. Історія української літератури. Т. 3 / М. Грушевський. – К. ; Львів : [з друк. Наук. т-ва ім. Шевченка], 1923. – 295, [1] с.

На звороті нижньої кришки оригінальної палітурки бібліотечний запис: «21. III. 26 Gratis від П. О. Самулевича 4 крб».

3. Грушевський М. Історія української літератури. Т. 4 : Усна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII-XVII / М. Грушевський ; Всеукр. акад. наук. – [К.] : Держ. вид-во України, 1925. – 689, [3] с.

На звороті нижньої кришки оригінальної палітурки бібліотечний запис: «21. III. 26 Gratis від П. О. Самулевича».

4. Євшан М. Під прапором мистецтва : літературно-критичні статті. Кн. 1 / М. Євшан. – К. : Життя й мистецтво, 1910. – 108, [2] с.

На титульній сторінці штамп: «Одеський Український Клуб [рукописний текст:] 446».

5. Коцюбинський М. Сміх ; Intermezzo / М. Коцюбинський. – [Одеса] : [Перша Світська друк.], [1919]. – 32 с. – (Вид. «Видавничої Комісії при Одеському Українському Секретаріаті» ; № 10).

На титульній сторінці запис: «Богдан Волянський листопад 1920 р. м Одеса». На звороті нижньої кришки палітурки бібліотечний запис: «7. V.27. Від Волянського gratis».

6. Краснокут-й А. И. «Обжынкы» : збирнычок творив / А. И. Краснокут-й. – Харків : друк. Шмерковича, 1898. – [2], 37, [1] с.

Штамп: «Бібліотека М. Комарова № [рукописний текст:] 859/1633» на палітурці, титульній сторінці.

7. Нечуй-Левицький І. Старосвітські батюшки та матушки : повість-хроніка / І. Нечуй-Левицький. – Вид. 5-е – Черкаси : Сіяч, 1918. – 360, [2] с.

На с. [2] бібліотечний запис «30. III. 28. Від О. Гончар gratis».

8. Панч П. Калюжа / П. Панч. – Харків : Книгоспілка, 1925. – 39, [1] с.

На с. [1] бібліотечний запис: «15.III.26. В. Буряченко (20 к.) gratis».

9. Паршицкий О. Провідні ідеї в письмах Тараса Шевченка / О. Паршицкий. – Львів : друк. Ин-та Ставропігійського, 1872. – XXIV, 32 с.

На титульній сторінці штамп: «Одеський Український Клуб [рукописний текст:] 18».

10. Свенціцький П. Вік XIX у діях літератури української / П. Свенціцький. – Львів : підмогою т-ва «Просвіта», 1871. – 16 с.
На титульній сторінці штамп: «Одеський Український Клуб [рукописний текст:] 114». Власницький запис: «Цитович» на титульній сторінці.

11. [Сервантес М.]. Пригоди Дон Кіхота / М. Сервантес ; авт. вступ. ст. та перероб. І. Франко. – 3-є попр. вид. – Львів : [з друк. наук. т-ва ім. Шевченка], 1913. – VI, 8-151, [1] с. : іл.
На с. [1] бібліотечний запис: «30. III. 28. Від О. Гончар».

12. Сумцов Н. Ф. Діячі українського фольклору / Н. Ф. Сумцов. – Харків : друк. «Печатне Діло», 1910. – [2], 37, [1] с. – (З Сб. Харьк. ист.-филол. о-ва в память проф. Е. К. Редина ; т. 19).
Штамп: «Бібліотека М. Комарова № [рукописний текст:] 1955/1990» на палітурці, титульній сторінці.

13. Сурмаченко Г. Е. Нисенитныци / Г. Е. Сурмаченко. – К. : друк. П. Барського, 1902. – 132 с.
Штамп: «Бібліотека М. Комарова № [рукописний текст:] 1471/2004» на титульній сторінці.

14. Франко І. До світла! (Оповідання арештанта) / І. Франко. – [б. м.], [б. р.]. – 31, [1] с. – (Вид. «Видавничої Комісії при Одеському Українському Секретаріаті» ; № 4).
На титульній сторінці власницький запис: «Богдан Волянський листопад 1920»
15. Франко І. В поті чола : оповідання. Ч. 1. – К. : друк. П. Барського, 1903. – 254, [2] с., 1 л. портр. – (Збірник творів ; т. 1).
Штамп: «Бібліотека М. Комарова № [рукописний текст:] 540/1577» на палітурці, титульній сторінці.

16. Шабельской А. С. Пид Ивана Купайла : драматични сцени в 4-х діях и 5 одминах / А. С. Шабельской. – К. : тип. Г. Л. Фронцкевича, 1887. – 120 с.
Штамп: «Музично-Драматична Спілка «Українська Хата в Одесі» (круглої форми; на форзаці, титульній сторінці, с. 3), «Музично-Драматична Спілка «Українська Хата в Одесі» (прямокутної форми; на форзаці), «Книгозбірня Одеської «Просвіти» [рукописний текст:] 49-VII» (на форзаці).

17. [Шевченко Т. Г.]. Варнак : з 1 малюнком і портретом / Т. Г. Шевченко. – СПб. : тип. Ю. Н. Эрлих, 1911. – 11, [1] с. – (Ілюстр. шевченк. б-ка ; № 15).
На нижній кришці палітурці запис: «7.V.27. Від Б. Волянського gratis».

18. [Шевченко Т. Г.]. Сретик або Иван Гус : з 1 малюнком і портретом / Т. Г. Шевченко. – СПб. : тип. Ю. Н. Эрлих, 1911. – 18 с. – (Ілюстр. шевченк. б-ка ; № 9).
На звороті нижньої кришки палітурки бібліотечний запис: «7.V.27. Від Б. Волянського gratis».

И. М. Усатенко,

библиограф Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 60082, Украина
тел. (0482) 34 80 11

**КНИГИ С УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ
ИМ. Т. ШЕВЧЕНКО В КНИГОХРАНИЛИЩЕ ОДЕССКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА**

Резюме

В статье рассматриваются малоизвестные страницы истории Украинской государственной библиотеки им. Т. Шевченко в Одессе. Исследованы штампы, библиотечные и владельческие записи на книгах из УГБ, выявленных в фондах Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова, а также литература, связанная с указанным вопросом, что сделало возможным установление личностей бывших владельцев книг и просветительских организаций, библиотеки которых стали основным источником формирования фондов УГБ в 20-х годах XX в.

Ключевые слова: Украинская государственная библиотека им. Т. Шевченко, Б. Комаров, Б. Волянский, П. Самулевич, О. Гончар, М. Ф. Комаров, Б. Буреченко, «Просвита», «Одесский украинский клуб», музыкально-драматическое общество «Украинская хата».

I. M. Usatenko,

Bibliographer
Scientific Library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 80 11

**BOOKS FROM THE UKRAINIAN T. SHEVCHENKO STATE LIBRARY
IN THE STACKS OF THE ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL
UNIVERSITY**

Summary

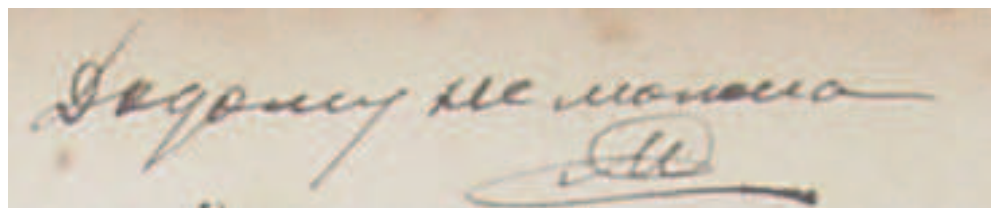
The article presents unknown aspects in the history of the Ukrainian T. Shevchenko State Library in Odesa. Having examined the stamps, librarians' and owners' records left in the books from the Ukrainian T. Shevchenko State Library which have been found in the stacks of the University Library as well as the works concerning the considered problem the author identified former owners and public organizations possessing the books which enriched the stacks of Ukrainian T. Shevchenko State Library in 1920s.

Key words: the Ukrainian T. Shevchenko State Library, B. Komarov, B. Volyansky, P. Samulevich, O. Honchar, M. F Komarov, B. Burechenko, «Prosvita», «The Ukrainian club of Odesa», musical and dramatic society «Ukrayinska Khata».

Ілюстрації



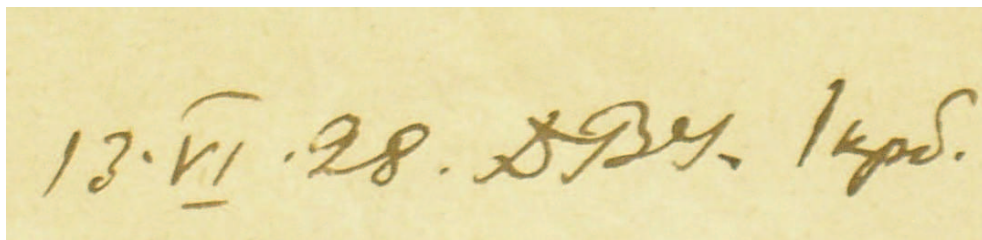
Іл. 1. Штамп Української державної бібліотеки в Одесі (УДБ) до 1922 року.



Іл. 2. Запис, що ставився на книгах УДБ, котрий свідчить про заборону видачі книг додому.



Іл. 3. Штамп Української державної бібліотеки У. Р. С. Р. ім. Т. Шевченка після об'єднання філій в 1922 році.



Іл. 4. Бібліотечний запис, що засвідчує надходження книги від Державного видавництва України

Handwritten library record in brown ink on aged paper. The text reads: "18 IV 26. Книгоспілка. 10 к."

Лл. 5. Бібліотечний запис, що засвідчує надходження книги від Книгоспілки.

Handwritten library record in brown ink on aged paper. The text reads: "30 IV 28. Від О. Гончара. Дякую 10 к."

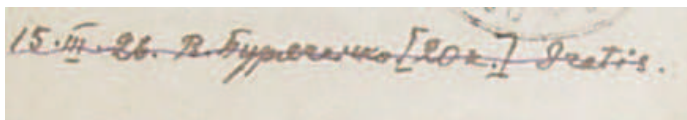
Лл. 6. Бібліотечний запис, що засвідчує передачу книг від О. Гончара.

Handwritten library record in brown ink on aged paper. The text reads: "7 IV 27. Від Б. Волянського. Дякую. Ілюстрована Шевченківська бібліот."

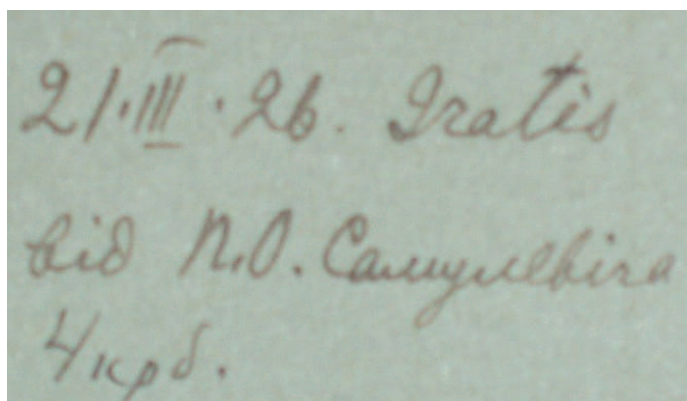
Лл. 7. Бібліотечний запис, що засвідчує передачу книг від Б. Волянського.

Handwritten personal note in brown ink on aged paper. The text reads: "Гончару Володимировичу. Межонад 10 к. м. Вдеса."

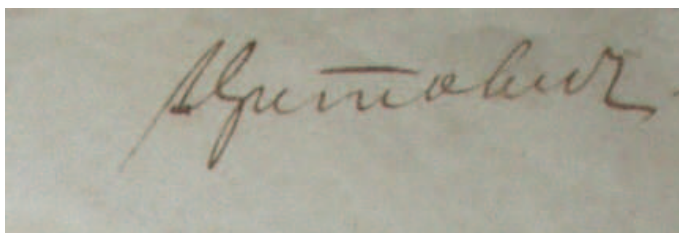
Лл. 8. Власницький запис Б. Волянського.



Іл. 9. Бібліотечний запис, що засвідчує передачу книг від В. Буряченка.



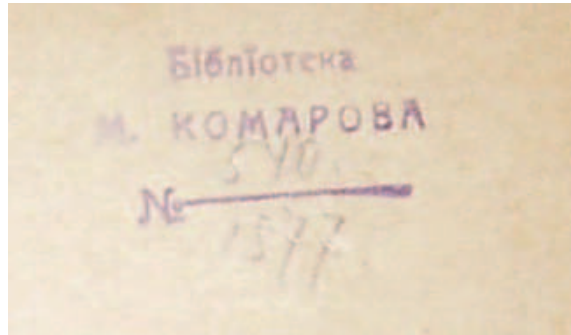
Іл. 10. Бібліотечний запис, що засвідчує передачу книг від П. О. Самулевича.



Іл. 11. Власницький запис М. Цитовича.



Іл. 12. Штамп Одеського українського клубу.



Лл. 13. Штамп бібліотеки М. Ф. Комарова.



Лл. 14. Штамп одеської «Прогвіти».



Лл. 15. Штамп музично-драматичної спілки «Українська хата» в Одесі.